

Реч госта уредника: Проблем радикалног ислама на пост-совјетском простору

Gyulnara Gadzhimuradova¹

*MGIMO University
Russian Federation*

Пад Совјетског савеза, формирање нових независних република, настанак идеолошког вакуума, потрага за идентитетом, као и раст националистичких и сепаратистичких сентимената довели су до друштвено-политичке нестабилности и економске кризе на целом пост-совјетском простору. Из тих разлога, религија је за многе постала средство испољавања националног идентитета у овом региону. У исто време, настанак нових република створио је простор за ширење нових верских учења, често радикалних, на простору Централне Азије, Јужног Кавказа и неких делова Русије. Након пада гвоздене завесе, емисари из Саудијске Арабије, Турске, Египта и осталих муслиманских земаља дошли су у Русију и са собом донели различите интерпретације ислама, које су често контрадикторне традиционалним интерпретацијама народа на овим територијама.

Ислам је постао ефективан инструмент у геополитичких и политичким играма елита у Русији и Централној Азији. Процес политизације ислама у овом региону почео је скоро на исти начин – са појавом такозваних просветитеља. Религија је постала блиско увезана са политиком и криминалним активностима тзв. „нових муслимана“ који заступају радикалне идеје. Такозвана обнова ислама је упућена не према држави, већ према друштву у ком је постојала духовна потреба појединаца. Према Оливијеу Роју, ово је довело до „различитих манифестација верских пракси и дискурса повезаних и са друштвеним покретима и са индивидуалном стратегијама“ (Roy 2017, 14).

Проблем верског екстремизма и тероризма није релевантан само за

¹ Gyulnara Gadzhimuradova is Associate Professor and Head of the Department of Demographic and Migration Policy at MGIMO University of the Ministry of Foreign Affairs of Russia. She is a member of the Editorial Boards of the *Politics and Religion Journal* and *Islamic Studies* (Russia), and author of works on migration policy and integration of Muslims in Europe, as well as on the problems of “Islamic” and “European” values and the radicalization of Islam in the modern world. Contact E-mail: g.gadzhimuradova@my.mgimo.ru

Русију и њене суседе, већ и за европске земље у којима постоји велики број слабо интегрисаних муслиманских заједница, које су често радикализоване у односу на „вредности“ земље у којима живе, и које осећају како се мењање имиграционих политика утиче на њих. Треба такође узети у обзир и варијације екстремизма, и верског и политичког, које често надилазе фокус и утицај на велике групе популације.

Након пада Совјетског савеза, земље Централне Азије и Јужног Кавказа су поред своје независности добиле и нерешене територијалне проблеме. Конфликт, који се касније претворио у рат између Азербејџана и Јерменије, довео је настанка конфликтне зоне која је плодно тле за плаћенике из међународних терористичких организација са Блиског истока, посебно „Jabhat al-Nusra“ (забрањена у Русији), али и „Firkat Hamza“ и „Sultan Murad“, као и неке Курдске екстремистичке групе. Јужни Кавказ може постати ново место рађања терористичких организација, одакле милитанти лако могу да се инфилтрирају у Азербејџан, Јерменију, али и Русију. У исто време, радикализација неких миграната из Централне Азије постаје велики проблем за Русију. Многи од њих нису образовани, долазе да зараде новац без професионалног образовања, и тако бивају лака мета за терористичке организације. Под утицајем радикалних идеја, они су спремни да почине разне врсте злочина, укључујући и верске злочине.

Овај специјални број почиње са радом „Савремени исламски радикализам у Централној Азији: генеза и историјски развој“ аутора Ивана Сафранчука и Рустама Макхмудова. Они истражују обрасце развоја исламског радикализам у Централној Азији, његове изворе, историју и будућност. Ислам у Централној Азији је током 20. века био под утицајем пре свега унутрашњих регионалних фактора и под утицајем локалних традиција, чинећи тако један посебан етно-религијски идентитет. Перестројка је допринела обнови политичког ислама, што је довело до рађања великог броја партија и покрета у региону. Аутори предлажу разликовање организације које су усмерене на обнову ислама и не-насилну политизацију религије, од организација које имају регионалне амбиције и користе религије као регрутну базу. И поред притисака влада из региона, радикални ислам и даље имају утицај у Централној Азији. Међутим, како је ширење радикалних идеја измештено на интернет и друштвене мреже, поставља се питање у ком смеру ће се кретати даљи развој исламског радикализма у овом региону.

Чланак „Три димензије конфликта у Јужном Кавказу: динамике, сличности и разлике“, који пишу Сергеј М. Маркедонов и Анастасија В. Павлова, бави се конфликтима у Јужном Кавказу и њиховим

класификацијама. Они ревидирају постојеће академско разумевање конфликтне динамике у региону и предлажу новите оријски и методолошки оквир за студирање овог проблема. Они тврде да се ови конфликти морају истраживати са фокусом на локални, национални и међународни ниво али и из верског угла, узимајући етничке и верске факторе у обзир, као и стране факторе. У неким случајевима, утицај страних фактора може бити од суштинске важности, али ипак је важно истаћи да они не искључују потпуно локалне факторе. Аутори закључују да су конфликти на Јужном Кавказу веома компликовани и каткада контрадикторни, што значи да ситуација у региону не може бити „замрзнута“ дуго времена.

Управо у том контексту је важан чланак Арчила Сикхарулицеа, са насловом „Исламска радикализација у Грузији: интеграција, идентитет и религија.“ Муслимани у Грузији су највећа верска мањина која се бори да се интегрише у друштво. Аутор истиче тенденцију ове заједнице да начини отклон од хришћанске већине, те да у том процесу њени чланови траже нове могућности, актере и групе са којима могу да се идентификују – и ту посебно мисли на млађе чланове заједнице. Иако аутор сматра да грузијски муслимани нису претерано склони радикализацији, он наводи три фактора који доприносе овом процесу: недостатак интеграције у друштво, кризу идентитета која је ојачана формулом „да би неко био Грузијац, мора бити православац“, и интерно верско ривалство између традиционалиста и салафиста. Додатно, радикализоване групе се обично састоје од младих људи, који су посебно рањиви на горе наведене факторе. На крају, аутор додаје да иако је постојање исламског радикализма видљиво на терену, грузијске власти нису претерано заинтересоване да доносе политике на државном нивоу, већ се суочавају са овим проблемом уз помоћ полиције и припадника сектора државне безбедности.

Из разлога што се муслиманска заједница осећа одсеченом од политичких и других друштвених процеса, њени припадници су принуђени да траже прилике споља. Из тог разлога важан је чланак Андреја Бикова „Верске теме на секуларним Телеграм каналима у Централној Азији“, који на основу истраживања од јуна 2023. до маја 2024. године, указује на теме које се налазе на секуларним Телеграм каналима омладине у Централној Азији. Он се посебно бави присуством религије и верских тема на овим каналима, ставовима према радикалном исламу, као и екстремистичким идејама. Биков користи маркетиншке методе истраживања и закључује да се у овом делу света атеистичка идеологија заменила са верском идеологијом. Према њему, политизација ислама у региону је у другој фази еволуције (према њему, прва фаза се односи на

спајање са делом политичке елите, а друга је дистанцирање државе од исламске идеологије). Као закључак, Биков истиче да већина корисника сматра да би непријатељске организације и медији требало бити контролисани, а некада и забрањени. Ипак, ситуација није иста у свим државама. Рецимо, у Казахстану је ситуација веома мирна и 90% популације подржаве политике слабљења исламског радикализма. У Киргистану, Узбекистану и поготово Таџикистану, ситуације је далеко од једноставне. Према аутору, ситуације је нестабилна у Киргистану и Таџикистану – код Киргистана је у питању интерна претња, а у Таџикистану спољна.

Чланак Акхмета А. Јарликапова „Исламске мреже у Русији: трансформација локалне уме у глобалном контексту“ такође је посвећен мрежама, али у Русији. Аутор истиче да исламске мреже имају све већи утицај у Русији, и да преузимају лидерство од традиционалних муслиманских административних јединица. Апликације за комуницирање играју кључну улогу у њиховим активности, и доприносе дубљој интеграцији заједнице верника у глобални мрежу – уму – кроз формирање транснационалних мрежа на основу салафистичких и суфијских парадигми. Ове мреже су веома активне у Русији, уједињују исламски простор и промовишу верску кохезију. Као последица ових процеса јесте пораст утицаја исламских организација.

Чланак „Шта новац може да уради? Како буџетски трошкови утичу на тероризам на Северној Кавказу“, који су потписали Николај Силаев, Екатарина Арапова, Никита Некљудов, Васили Таран и Наталиа Самољовскаја, бави се економским предусловима за теористичке активности. Аутори се фокусирају на руске регионе, и покушају да одговоре на питање да ли социо-економске политике имају утицај на смањивање тероризма. Аутори су нашли директну узрочно-последичну везу између јавних трошкова и фреквенције терористичких активности, где већи трошкови корелирају са повећањем броја напада у две републике, и то Дагестану и Кабардино-Балкарији. Супротно томе, улагања у људски капитал, укључујући образовање и здравство, доприносе смањивању тероризма и једној републици, и то поново Кабардино-Балкарији. На основу ових података, аутори закључују да је смањивање терористичких активности у Русији заправо производ политичких мера, а да су социо-економске мере имале неутралан утицај. Поред тога, они истичу да постоје значајне разлике на републичком нивоу.

Игор Савин у раду „Изазови за руско јединство и унутрашњу стабилност од верског, етничког и регионалног екстремизам: кључни фактори“ представља резултате свог теренског истраживања. Аутор

закључује да је постоје знаци који говоре о формирању верских, етничких и регионалних екстремизама у Русији, али да они нису нити деструктивни, нити процеси који не могу бити враћени уназад.

На крају, треба истаћи да ми присуствујемо уласку исламског радикализма у руску политичку арену, и то пре свега због политизације религије. Исламски радикализам данас има међународну природу и свакако представља претњу за националну сигурност на целом пост-совјетском простору, али и шире. Терористичке организације су формирале транснационалне мреже које су посебно ефективне. Такозвани „исламски екстремизам“ је такође успе да створи негативну слику ислама у глобалном свету (Gadzhimuradova and Rabat 2020). Овакав развој догађаја у Централној Азији и на Кавказу поставља неколико питања испред нас. Да ли је развој исламског радикализма у овим регионима последице унутрашњих догађаја, или је увезен споља? До ког степена је исламски радикализам унутрашњи проблем, а до код степена је питање међународног тероризма? И, да ли ће се исламске државе које су подржаве развој радикалних исламских група у региону појавити на мапи? Само са одговорима на ова питања можемо разоткрити део проблема исламског радикализма на пост-совјетском простору.